

Міжнародна підтримка України у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки

Юрій Якименко, президент

Олексій Мельник, співдиректор програм міжнародної безпеки

Василь Юрчишин, директор економічних програм,

Всі – Центр Разумкова

Виклики

Серед найвагоміших проблем розвитку людства виокремлюється питання забезпечення глобальної продовольчої безпеки, насамперед у країнах, що розвиваються. Для оцінок рівня такої безпеки проводиться щорічний розрахунок Глобального індексу продовольчої безпеки (Global Food Safety Initiative – GFSI), в якому аналізується рівні забезпечення, доступності, безпеки, стійкості доступу до продуктів харчування та їх якості.

У 2010-х роках, завдяки провідним розвинутим країнам, а також міжнародним фінансовим організаціям світ досяг значних успіхів у сфері продовольчої безпеки, що засвідчує помітне зростання показники GFSI. Україна належить до групи країн, яка упродовж останніх років відігравала одну з ключових ролей у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Країна є одним з найбільших експортерів сільськогосподарських товарів – частка України у світовому експорті пшениці складала 9-11%, кукурудзи – 13-16% (при тому, що ВВП України складає менше 0,2% світового ВВП).

Однак, коронавірусний напад 2020 і особливо широкомасштабна російська агресія проти України, яка почалася у лютому 2022, призвели до того, що ситуація кардинально змінилась – ситуація у середовищі продовольчої безпеки демонструє помітне погіршення. Таке погіршення значною мірою пов'язане із збитками і втратами, завданими Україні:

- порушення і навіть руйнування логістики і ланцюгів постачання продукції сільського господарства та продуктів харчування на міжнародні ринки. Цей сектор економіки України, який є важливим для забезпечення продовольчої безпеки у світі, також є критичним для підтримки внутрішніх валютних резервів, стабільного національної грошової одиниці, макрофінансового збалансування, що, своєю чергою, є необхідною умовою подальшого його (сектору) розвитку і включеності у міжнародні продовольчі і фінансові потоки;
- погіршення можливостей забезпечення зовнішнього попиту на продовольство, насамперед через блокування експортних поставок українських товарів на міжнародні ринки. Наслідком стало шокове глобальне зростання цін і збої в системі міжнародного розподілу аграрних ресурсів [1]. Внаслідок перешкод для українського експорту, зумовлених війною, обсяги поставок суттєво знизились, і частка України у світовому експорті пшениці у 2022-2023 м/р скоротилась до 5%, кукурудзи – до 7-8% [2].

З початком російської агресії і блокуванням маршрутів виходу зерна з України, багато країн світу, насамперед таких, що розвиваються, зіштовхнулись із погіршенням ситуації у сфері продовольчої безпеки. Це має критичні наслідки для окремих найбільш уразливих народів, а зростання витрат (на продукти та їх поставки) також ускладнює для гуманітарних установ надання допомоги тим, хто її найбільше потребує.

Подальше скорочення в Україні виробництва та експорту аграрної продукції, внаслідок продовження російської агресії, призведе до помітного її (аграрної продукції) дефіциту у багатьох країнах світу, що негативно вплине на соціальні і гуманітарні права і свободи населення таких країн. У результаті у світі не лише загостриться проблема продовольства, а радше слід вести мову про поширення бідності у країнах, що розвиваються, політичну та

соціальну нестабільність, запобігання чому вимагає міжнародної підтримки у відновленні безпечних поставок аграрних і продовольчих товарів на світові ринки.

Війна виявила негативний вплив не лише на поставки зерна до країн, що розвиваються, а й на безпеку та якість продуктів харчування у розвинутих країнах. Так, європейські фермери стали більше купувати генно-модифікованих (ГМО) кормів для худоби в США та Південній Америці після того, як через вторгнення росії припинилися поставки з України кукурудзи, яка не містить ГМО. Тобто через спричинену російською агресією глобальну продовольчу кризу, країни ЄС змушені відступати від високих екологічних та продовольчих стандартів, яких вони досягли протягом останнього десятиліття [3].

Слід наголосити, що саме країни G7 швидко відреагували на втрати у системі продовольчої безпеки. Так, вже наприкінці лютого 2022 року G7 і ЄС створили альтернативні експортні маршрути для українських сільськогосподарських товарів, або «шляхи солідарності», у рамках пакету економічної підтримки України. Пакет також включав автономні торговельні заходи, які скасовували тарифи та квоти на імпорт української агропродукції до ЄС. Зернові, олійні та інші товари сухопутними та річковими шляхами прямували по смугах солідарності через західний кордон України до сусідніх країн, де призначалися для подальшого експорту до країн призначення.

У травні 2022 G7 і Світовий банк заснували Глобальний альянс з продовольчої безпеки з фокусом на допомозі отримання продовольства та інших предметів першої необхідності нужденним країнам, зниженні тарифів на сільськогосподарські товари та наданні фінансової підтримки вразливим економікам. Такі кроки дозволили уникнути помилки, допущені під час пандемії, коли нездатність доставити обіцяні вакцини за межі її провідних виробників викликала величезне розчарування країн, що розвиваються.

Сьогодні проявляються початкові результати приборкання продовольчої кризи, у т.ч. завдяки вагомому внеску України. Попри бойові дії, що тривають, українські виробники продуктів харчування відновлюють роботу на деокупованих територіях, впроваджують нові потужності у західних та центральних регіонах країни. Внесок України у продовольчу безпеку визнається і G7, у т.ч. завдяки морському коридору України та шляхам солідарності ЄС [5].

Хоча галузь стримується зростанням собівартості продукції через логістичні труднощі та подорожчання енергоносіїв, проте частина виробників зберігають обсяги виробництва, у т.ч. намагаючись посилити присутність на європейських і світових ринках, що, втім, гальмується численними бар'єрами.

Традиційно лєвова частка експорту зерна і продуктів харчування з України проходила через чорноморські порти, які перестали бути безпечними з початку воєнних дій. Хоча частково експортні поставки Чорним морем відновились після підписання т.зв. «зернової угоди» у Стамбулі (Туреччина) 22 липня 2022 року, однак, ця угода не могла існувати в умовах продовження війни, тому влітку 2023 вона припинила свою дію.

Альтернативних шляхів поставок зернових і продуктів харчування на зовнішні ринки не багато. Частково це вирішувалось за рахунок розширення експорту до країн ЄС і транзитом через країни ЄС до їх морських портів для подальших трансфертів до країн Африки та Азії. Однак, «невдоволення» фермерів окремих країн ЦСЄ українськими поставками і подальшим блокуванням транскордонного переміщення товарів з України спонукає вітчизняних експортерів до пошуку нових маршрутів поставок на міжнародні ринки.

Після того, як Збройні сили України власними силами частково деблокували Чорне море, позитивний «зсув» для експортерів може бути зумовлений оновленням логістики і транспортних перевезень з використанням як портів західного узбережжя Чорного моря, так і міжнародної річкової інфраструктури Дунаю.

Україна вже проклала низку маршрутів до румунських портів, якими може доставляти вантажі до ЄС. Через румунську Констанцу проходить найбільший сьогодні альтернативний морський маршрут українського експорту. Обслуговування українського вантажопотоку сприяло рекордним результатам румунського порту протягом двох останніх років, і завдяки цьому українські аграрії отримали змогу доставляти аграрні товари у німецькі та австрійські міста річковими шляхами. Є підстави очікувати, що цей маршрут поступово розширюватиметься, що, однак, можливо лише за його фінансової і логістичної підтримки.

Тим більше, що Україна за підтримки G7 починає впроваджувати сучасні фінансові інструменти відновлення і підтримки морських перевезень. Так, із січня 2024 почав працювати проєкт «Єдність», яким, зокрема, передбачено страхування торгових суден у Чорному морі. Це один із перших великих проєктів із воєнного страхування, які реалізуються в Україні. Однак, слід робити наступні кроки, насамперед у страхуванні інвестицій від фінансових втрат. Сьогодні гарантії по інвестиціях почали надавати агенція MIGA Світового банку та американська корпорація DFC, проте поки це лише поодинокі проєкти [6].

Важливим кроком у цьому напрямі зможе стати загальне інфраструктурне розширення у Центральній та Східній Європі з включенням до нього України. Європейська комісія приєднала українські логістичні маршрути до чотирьох шляхів Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T). Зокрема Північно-Балтійський коридор продовжили на Україну, що створює сприятливі умови для подальшого розвитку транспортної інфраструктури у регіоні. Звичайно, це можливо лише за рахунок інвестиційної експансії, ініціаторами якої можуть стати країни G7.

Збереження і примноження логістичних послуг (особливо в умовах збереження загроз морської блокади), пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом і харчовою галуззю – принципове завдання, яке зможе стати ваговою складовою глобальної продовольчої безпеки і де роль G7 може виявитись вирішальною.

Актуальність інфраструктурного розширення зумовлена тим, що Україна володіє значним потенціалом виробництва і експорту сільськогосподарської продукції, яка користується стійким і значним попитом у всьому світі, і країна може досить швидко поновити своє вагоме місце у світових продовольчих потоках. Вже зараз визнається, що аграрний сектор України демонструє гарні зразки стійкості і відновлення.

Так, аналітики Міністерства сільського господарства США (USDA) підвищили прогноз світового експорту пшениці у 2023/24 МР на 1,15 млн т до 210,7 млн т. Хоча прогноз врожаю пшениці в Україні залишився без змін – 23,4 млн т., однак оцінка експорту зросла до 15 млн т (+1 млн т). Тобто, по-перше, Україна знову забезпечуватиме близько 11% світового експорту пшениці, що є поверненням до рівня попередніх років. По-друге – практично весь приріст світового експорту формується за рахунок експорту України. Це при тому, що країна продовжує збройну боротьбу проти російського агресора.

Тому військова та гуманітарна допомога, лідерами якої є країни G7, матиме більший вплив, якщо розглядатиметься владними і громадянськими інститутами у партнерських країнах не лише як питання міжнародної солідарності з Україною, а й як завдання і потреби глобальної продовольчої безпеки. При цьому підтримка України сьогодні означає посилення продовольчої безпеки як у сьогоденні, так і у перспективі.

Роль G7

Агресія росії проти України – найвагомий чинник сучасних ризиків для цивілізаційного порядку, у т.ч. у частині продовольчої безпеки світу. Тому всі зусилля демократичних країн,

спрямовані на припинення агресії, водночас, є дієвими кроками вирішення глобальної продовольчої проблеми.

Країни G7 вже відіграють вирішальну роль у підтримці України, у її боротьбі за свободу і незалежність, вносячи тим самим вагомий внесок у зміцнення продовольчої безпеки і покращення безпеки людства загалом. Посилення скоординованих економічних, військових, гуманітарних заходів країн G7 не лише продемонструє дієвість партнерства демократичних країн і прискорить закінчення війни, а з тим і зняття важливих джерел небезпеки на аграрних ринках, а й продемонструє можливості провідних країн світу по захисту соціальних та економічних потреб країн, що розвиваються.

В останні десятиліття провідні розвинуті країни піддавались критиці саме за те, що вони ігнорують потреби Глобального Півдня, гальмують його соціально-економічний розвиток. Сьогодні саме завдяки втручання у вирішення завдань продовольчої безпеки провідні країни загалом і G7 зокрема мають можливість поновити своє лідерське реноме у будівництві цивілізованого світу.

Відсутність або слабкість такої підтримки від G7 або непослідовність у втіленні узгоджених практичних кроків по налагодженню системи продовольчої безпеки призведуть не лише до подальшого розбалансування світових продовольчих і аграрних ринків, а й до загального розчарування країн, що розвиваються, у спроможності G7 результативно вирішувати глобальні проблеми.

Актуальність результативних ініціатив G7 у частині продовольчої безпеки сьогодні посилюється тим, що міжнародні організації з питань продовольчої безпеки, створені у рамках ООН (зокрема, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (The Food and Agriculture Organization (FAO)), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (International Fund for Agricultural Development) та інші) вже продемонстрували, що вони переважно лише реагують на кризу, що сталася, і спроможні лише пом'якшити її (кризи) протікання, однак не можуть ані запобігти її розгортанню, ані впливати на джерело виникнення кризових процесів [3].

Відтак, саме країни G7 мають проявити лідерство у формуванні інституційних механізмів і міжнародно-правового регулювання, спрямованих на недопущення виникнення загроз і використання продовольства в якості інструменту здійснення політичного та економічного тиску, що буде вагомим внеском у глобальну продовольчу безпеку.

Близькість агресивної росії до кордонів Євросоюзу, де Україна відіграє роль східного форпосту, зумовлює потребу подальшого зміцнення сектору безпеки України у всіх вимірах, як продовольчого, так і військового. Така спрямованість можлива лише за умови підтримки країнами G7 значних інвестиційних ресурсів по створенню і зміцненню надійного форпосту безпеки у Європі.

Рекомендації для G7

Зміцнення України. Продовження війни росії в Україні несе загрозу як стабільності і миру у всій Європі, так і продовольчій безпеці у світі. Саме російські імперські амбіції є джерелом агресії і провокування воєнних і гуманітарних катастроф. Тому серед найвагоміших пріоритетів G7 виокремлюється завдання примноження зусиль, спрямованих на зміцнення України, її євроінтеграційне прискорення, а також недопущення посилення військової могутності росії.

Пошук шляхів недопущення використання продовольства як зброї. G7 має активізувати пошук шляхів створення інституційних рамок, які б послаблювали можливості використання голоду або загрози голоду як зброї. G7 разом з ЄС мають виробити системні

рішення, які спрямовуватимуться на гарантування безперешкодного пересування продовольчих товарів по/через території ЄС, які здійснюються на законних підставах.

Посилення східних кордонів ЄС. Високою є вірогідність того, що війна в Україні матиме затяжний характер, відтак країни G7 мають потурбуватися про зміцнення східних кордонів європейського співтовариства, як східного форпосту демократичного світу. Тому рівень підтримки G7 має охоплювати значно ширшій сфері, в якій продовольча безпека (зокрема у частині забезпечення поставок української аграрної продукції на зовнішні ринки) є лише однією із складових системи безпеки Євросоюзу загалом.

Оновлення транскордонної інфраструктурної мережі. У практичній площині найвагоміші дії стосуються формування оновленої транскордонної транспортної та інфраструктурної мережі, яка забезпечуватиме високу територіальну і галузеву мобільність, спрямовану як на захист країн Центральної та Східної Європи, а також України від російської агресії, так і збереження і примноження логістичних послуг, завдяки яким прискориться і стане безпечнішим транспортування вантажів як вздовж східних кордонів Євросоюзу, так і поставок української продукції на зовнішні ринки.

Безпека інфраструктурних мереж. G7 разом з ЄС мають стати ініціаторами розширення і посилення безпеки інфраструктурних мереж на територіях, у т.ч. українських, які потенційно можуть бути наближеними до зони бойових дій. Такі мережі потребуватимуть значних інвестицій, на які можна сподіватись лише за умов, що інвестори отримають зрозумілі інструментальні сигнали, які засвідчуватимуть підтримку інвесторів фінансовими можливостями G7, насамперед у частині страхування політичних і військових ризиків для міжнародного бізнесу (який готовий підтримувати Україну), що стане вагомим внеском у зміцнення системи продовольчої безпеки.

Страхування транскордонних інвестицій. Зокрема, йдеться про:

- укладання Україною договорів про страхування інвестицій (надання інвестиційних гарантій) у найбільших країнах донорах (G7), спрямованих у транскордонну транспортну інфраструктуру. Ресурсами можуть бути конфісковані у цих країнах російські активи або доходи від них. Відтак, у країнах G7 має відбутись прискорення відпрацювання механізмів використання заморожених російських активів або, принаймні, доходів від них;
- створення спеціалізованих фондів (на базі фінансових інститутів G7) зі страхування політичних і військових ризиків для іноземних інвесторів. Такі фонди також зможуть використовуватись для підтримки українських експортерів.

На завершення зазначимо, що попри складнощі і суперечності, попри множинні сценарії банкрутства і краху країни, Україна довела власну спроможність до послідовного втілення і дотримання цивілізаційних принципів, входження у глобальний світовий розвиток, зорієнтованість на добробут і права людини і демократизацію суспільства. І вже цим заслуговує на всебічну підтримку країн G7.

Джерела

[1]. Filho W.L., et al. How the War in Ukraine Affects Food Security. – ResearchGate, October 2023, https://www.researchgate.net/publication/375149179_How_the_War_in_Ukraine_Affects_Food_Security.

[2]. Grain: World Markets and Trade. – USDA, February 2024, <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf>.

[3]. Кулинич П. Продовольча безпека України і світу в умовах війни: як посилити можливості права для її забезпечення. – LexInform, Березень 2023, <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/prodovolcha-bezpeka-ukrayiny-i-svitu-v-umovah-vijny-yak-posylyty-mozhlyvosti-prava-dlya-yiyi-zabezpechennya/>.

[4]. Ковенько А. 7 пріоритетів для G7: управління глобальними наслідками війни Росії проти України. – Хвиля, Червень 2022, <https://hvylya.net/analytics/254867-7-prioritetiv-dlya-g7-upravlinnya-globalnimi-naslidkami-viyini-rosiji-proti-ukrajini>.

[5]. G7 Leaders' Statement, 24 February 2024. – <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/24/g7-leaders-statement-24-february-2024/>.

[6]. Military insurance of sea transportation and business facilities: paid by Ukraine, guaranteed by the United Kingdom, Germany and the United States. – https://mind.ua/publications/20270417-voenne-strahuvannya-morskih-perevezen-i-biznes-ob-ektiv-platit-ukrayina-garantuyut-velika-britani?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=Newsletter_08/03&utm_content=835332989 (in Ukrainian).